

Dr. Vladimir Kokole

POKRAJINE MED SAVO IN SOTLO

Slovenija je kot pretežno hribovita dežela že po svojem reliefu področje majhnih, a kar precej kontrastnih geografskih regij. Te se sicer po skupnih značilnostih prirode ali njene izrabe po človeku združujejo v večja geografska področja ali zone, vendar ohranijo glede na sorazmerno majhen obseg kar presenetljivo dosti individualnosti. Kakor so Goriška Brda po mnogih mediteranskih svojstvih sorodna Šavrinske-mu gričevju ali Šavrinskim Brdom in se z njimi vključujejo v primorsko mediteransko zono Slovenije, tako bo vsakdo, ki pozna obe pokrajini, takoj lahko našel tudi dokaj svojskega v vsaki teh regij.

Ne dosti drugače je na vzhodnem obrobju Slovenije, v pasu slovenskega ozemlja, ki se vleče vse od Prekmurja do Bele krajine. V tem pasu, kjer se stikajo subalpski in subpanonski pokrajinski elementi, ima njegov osrednji del v kotu med Savo in Sotlo prav poseben značaj. Predvsem je dokaj ozek. Medtem ko je pas med Pohorjem in madžarsko mejo ter Medžimurjem širok do 40 km in več, je tu od Sotle pa do hribovskih zaselkov po vrhovih Bohorja — ki so visoki še čez 1000 m — širok komaj 10—15 km. Predalpski svet Posavskega hribovja z Bohorjem in nekoliko nižjo, a še vedno do 700 m visoko Orlico, se med Savo in Sotlo vrti v svet nižjega gričevja in goric dejansko prav do samih vzhodnih slovenskih meja. Če ne bi bila Orlica le ozek del tega klina, in je ne bi ločila od Bohorja prav nizka zareza v reliefu, bi bil pas tega nizkega sveta dejansko prekinjen. Tako pa se v vzhodnem delu med Bistrico ob Sotli in Bizeljskim, pa tudi v zahodnem — pri Podsredi, odpirajo zložni prehodi v smeri sever—jug in vežejo subpanonski svet vinorodnih goric na obeh straneh. Vsekakor pa je prehod iz hribovja v nižino ob Savi dosti nenaden in izrazit.

Nizka erozijska baza ugrezajoče se Krške kotline ob dvigajočem se Posavskem hribovju je v pliocenu in pleistocenu sprožila močno razrezavanje nekdanjih starih, položnih in zaobljenih oblik reliefa. Erozijsko delovanje rek in rečic je ustvarilo zato zelo pester, živahno razrezan relief celo v prav nizkih goricah iz mladoterciarnih sedimentov (laporjev, peščenjakov, pa tudi glin in finih peskov), ki obrobajo Bohor in Orlico, zgrajenih pretežno iz mezozojskih, v glavnem apniških in dolomitnih skladov.

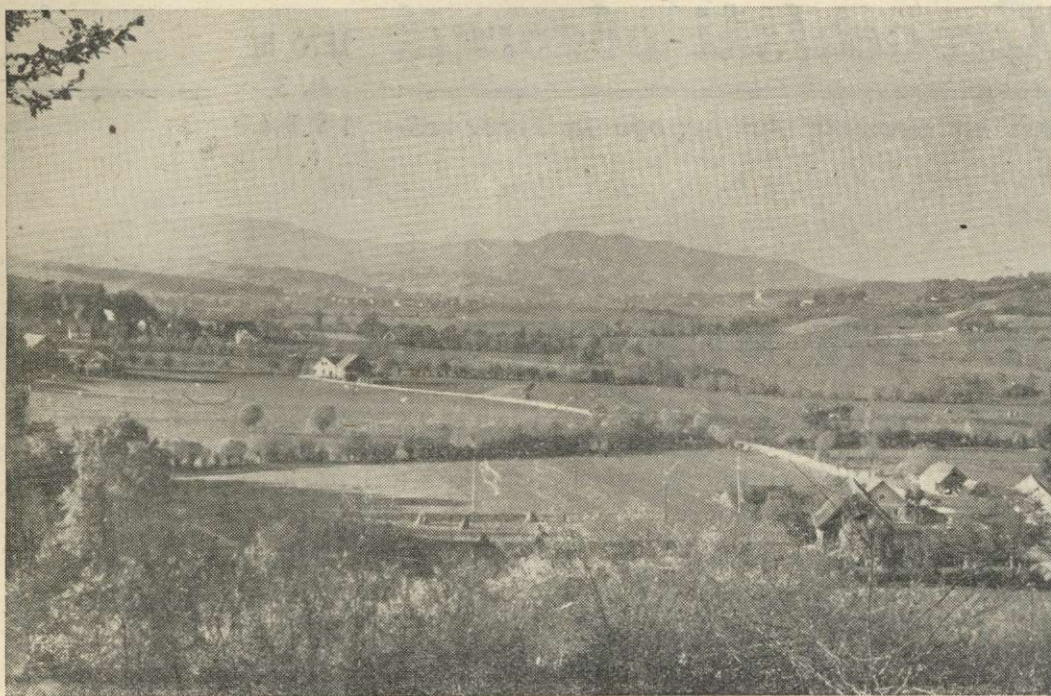
Brežiška ravnina. V skrajnem jugovzhodnem kotu med Savo in Sotlo, v nadmorski višini le okrog 160 m je dolina res dokaj prostrana ravnina. Na njej raz-

členjujejo le mlade pleistocenske terase s svojimi jezami reliefno sicer enolično pokrajino. Večje kontraste povzroča na Brežiški ravnini le sestava tal. Bolj suha, prodnata ali peščena tla velikega savskega vršaja pod Vidmom so v širšem pasu ob Savi v glavnem v njivah. Bolj oddaljeni sektorji ravnine pa so v severovzhodnem delu na glinah in ilovicah, naplavljenih z goric na severu pretežno pod travniki ali pašniki. Obsežni, prvotno hrastov gozd Dobrava, ki je v tem sektorju zelo dolgo ključoval krčenju, priča o vlažnih, za ornico manj primernih tleh. Poplavna ravnica na obeh straneh savske struge, ki je danes regulirana, je v Vrbini ohranila še znatne ostanke prvotnega higrofilnega gozda jelš, hrastov, topolov in drugega drevja, med katere pa stalno prodira kulturno zemljišče; sprva pašniki, nato pa travniki in tudi njive, četudi je prst zelo plitva in peščena.

Bizeljske gorice pod Orlico se dvigajo le 100 do 150 m nad ravnino. Dokaj bolj na drobno je tu razrezan relief po potokih in grapah, tako da je obsežnejših, proti jugu obrnjenih pobočij manj in s tem manj prikladnih leg za vinograde. Vsekakor izkoriščajo ti vsako, količjak pripravno prisojno lego, ostali svet pa prepuščajo njivam po slemenih in zaplatah bolj položnih pobočij, pa tudi po dnu dolin, ki so sorazmerno ozke in precej vlažne. Severna in ostala bolj strma in osojna pobočja so pod travniki in precej še pod gozdom.

Orlica, kakor po najvišjem vrhu na kratko imenujemo hribovje, ki se dviga nad Bizeljskimi goricami, se spušča i na sever i na jug s kar strmimi, tu bolj, tam manj razrezanimi pobočji. Severna pobočja so skoraj docela pod gozdom. Po južnih pa se vzpenjajo vinogradi med njivami in travniki visoko pod razvodna slemena. Ta so presenetljivo zaobljena in opozarjajo na obsežno vravnato reliefa v geološki preteklosti, ki jo imenujemo pontsko ali panonsko iz dobe, preden se je niz Orlice v navezavi na starejšo antiklinalno tektonsko zgradbo dvignil nad sosednje ozemlje in ga je s tem načelo razrezavanje.

Tudi **Senovsko podolje** in **Bohor** proti zahodu sta doživela močno podoben morfološki razvoj. Kakor Orlica se je na področju Bohorja vzdignila prav tako antiklinalna zona visoko nad sinklinalno zono današnjega Senovskega podolja. Ta je ostala vgreznjena med Krškim hribovjem na jugu in Bohorjem na severu. Od najnižjega pasu, od prodnih teras ob Savi 180—200 m visoko, se dviga gričevnat svet slemen

Sl. 1. Dolina
Sotle — pogled
proti Rudnici na
severu

v stopničasti obliki proti vrhovom na Bohorju. Kjer so slemena bolj ploska, lepo izražajo stare, dvignjene terase pliocenske Save, ki je s svojimi pritoki modelirala ta svet. Stopnice v tem terasnem zaporedju so sprva širše, više navzgor pa na splošno ožje, in le v višini ca. 770 m so vravnjene ploskve spet bolj izrazite in so, kakor one v slemenih Orlice, borni ostanki nekdanjega ravnika. Izraba tal se je reliefu močno prilagodila. Ornica prevladuje na prodnih terasah ob Savi. Bolj položna pobočja po gričevju imajo še dosti ornice, ki pa se pisano prepleta s travniki in pašniki po bolj strmih legah in z gozdom drugod. Po prisojnih, seveda le nižjih pobočjih, je v najboljših legah tudi še nekaj vinogradov. Gozd z zaplatami travnikov in pašnikov močno prevladuje po najvišjih legah in povsod po severnih pobočjih Bohorja.

Bohor se na sever spusti v gričevnato pokrajino, za katero se je udomačilo ime **Kozjansko**. Na zahodu, na razvodju med Savo, Sotlo in Savinjo okrog Planine, je gričevje še dokaj visoko. Do 600 m in še malo čez se dviga s svojimi zaobljenimi vrhovi in slemeni, izdelanimi v terciarnih laporjih, peščenjakih in mehkejših litavskih apnencih. Ti v glavnem v vzporednih, od zahoda proti vzhodu orientiranih pasovih sestavljajo geološko osnovo ozemlja. S svojimi ploskimi vrhovi nakazujejo pliocenski ravniki, iz katerega je erozija Bistrice in njene, prvotno naravnost proti vzhodu tekoče predhodnice, izdelala močno živahno razrezano gričevje. Na vzhodu, nad dolino Sotle, se gričevje zniža na okrog 400 m višine, še vedno pa je relief močno pester in doline dokaj ozke. Le svet med Spodnjo Bistrico in Sotlo, ki je zgrajen po večini iz litavskih, pa tudi mezozojskih apnencev in dolomitov, je manj razgiban, mestoma rahlo planotast in deloma zakrassel. Suhe dolinice in majhne in večje vrtače so

kar pogoste. Širša dolina ob srednji Bistrici nad Pilštanjem in Podsredo je izjema, vezana na tektonsko črto ob Veterniku. V glavnem težja, ilovnata prst, usadi in strmine omejujejo obseg ornice na terase po pobočjih in na bolj ploske vrhove in puščajo gozdu posebno v višjih legah več kot polovico površja, sicer pa tudi travnikom in pašnikom. Vinogradi, ki so v vzhodnem delu Kozjanskega po prisojnih legah še dokaj pogosti, se najbolj držijo nižjega osrednjega pasu in slemen iz litavskega apnenca.

Na vzhodu se Kozjansko spusti proti široki dolini Sotle v pokrajino nižjih gričkov na njeni desni strani, med Orlico in Rudnico, ki zapira to pokrajino — **Sotelsko** — na severu. Široko, ravno in precej vlažno dolinsko dno v višini 200 do 220 m, po katerem se leno vije Sotla, je v glavnem pod travnato odejo. Njive najdemo le ob robu na rahlo višjih tleh in na terasah in položnih pobočjih v sosednjem gričevju, ki se dviga kakih 100 do 200 m nad dolino in proti zahodu prehaja v Kozjansko. Na Sotelskem se prav dobro že uveljavljajo vinogradi, zlasti v apniškem slemenu na Virštanju. Sotelsko je tedaj po prirodnih svojstvih bliže vzhodnemu delu Bizeljskih gor, kakor pa višjemu Kozjanskemu.

Geografske regije med Savo in Sotlo so, kot vidimo, zelo različne. Kakor ima vsaka regija svojo individualnost, tako je skupno vsem mnogo svojstev v naseljih in naseljenosti, v gospodarskih in populacijskih pogledih. Le malo je slovenskih pokrajin, ki bi še bile tako izrazito agrarne. Več kot polovica, da, do dve tretjini prebivalstva v Senovskem podolju in na Brežiški ravnini še živi od zemlje. V Bizeljskih gorah in na Sotelskem se dvigne ta delež na tri četrtine, na najbolj odročnem Kozjanskem pa na štiri petine in več. Kakor so vse te pokrajine močno agrar-

ne, pa je usmerjenost kmečkega gospodarstva v skladu z reliefnimi in klimatsko pedološkimi razlikami dokaj neenaka. Zlasti je podnebje, na tem razmeroma majhnem ozemlju seveda močno odvisno od reliefa, predvsem od nadmorske višine, in nudi od področja do področja že precej drugačne pogoje. Ne toliko z razliko v množini padavin, ki je od vzhoda proti zahodu le malo večja (1050 do 1150 mm) niti v njihovi razporeditvi preko leta z viškom v jeseni, in še dokaj dobro namočenim poletjem, temveč v temperaturnih prilikah, oziroma posredno v trajanju vegetacijske dobe. Povprečna mesečna temperatura na Brežiški ravnini in v Bizeljskih goricah znaša čez 21°C, povprečna januarska pa je le rahlo pod ničlo. Višji deli Kozjanskega in Senovskega podolja imajo za 2 do 3 stopinje nižje temperature, kar seveda vegetacijsko dobo precej skrajša, zlasti zapozni pomlad. V teh toplinskih razmerah moramo tedaj iskati glavne vzroke za razlike v kmetijski izrabi tal, predvsem kar se tiče poljskih sadežev. Brežiška ravnina je, bolj kot katerakoli druga slovenska pokrajina, področje koruze. Nikjer drugje na ornici tako zelo ne prevladuje. Ostala žita daleč bolj zaostajajo, bolj kot krompir in krmilne rastline za živino. Prašičereja, ki se naslanja na te pridelke, je zato dobro razvita. Gobjo kot drugod pitance za domači zakol in prodajo. Zlasti pa prihajajo za prodajo v poštev pujski za nadaljnjo vzrejo drugod. Kakor v ostalih nižjih regijah med Savo in Sotlo, tudi tu močno prevladujejo majhna posestva do 5 hektarov. Na njih ni mogoče pridelati kaj prida več kakor za prehrano družine in za krmljenje ali pitanje domačih živali. Govedoreja ni manj važna in prispeva teleta, staro živino in mleko za prodajo. Perutnina, ki je že precej, pozoblje dosti koruze, in med kokošmi je dosti več rac,

gosi in puranov kakor v subalpskih pokrajinah Slovenije. Prodaja perutnine je droben, a za majhna posestva ne brezpomemben vir zaslužka. V Bizeljskih goricah se tem kmetijskim virom pridružuje še vinogradništvo, ki je tam s komercialnega stališča najvažnejša kmetijska panoga. Mnoga naselja v Bizeljskih goricah imajo več vinogradov kot njiv ali vsaj ne dosti manj. Uspevajo bela in rdeča vina, a najboljše vrste so na samem Bizeljskem, med Pišecami in Sotlo. Če ne bi bil izbor trsja tako zelo pisan in bi bilo trsje kvalitetno boljše pa na splošno ne že staro in potrebno obnove, bi Bizeljske gorice lahko zalagale z vinom ne le Posavje, kakor doslej, ampak bi tudi osrednja Slovenija lahko bila uspešnejši kupec bizeljskih vin. Tudi ovira razdrobljenost vinogradniške površine večji razmah, podobno kot pri sadjarstvu. Poleg jabolk so zlasti slive in deloma češnje pa v zadnjem času tudi breskve dokaj važni sadeži za prodajo. Za enkrat se še zelo mnogo sadja predela v žganje in v tolkovec, kot pravijo tu sadjevcu. Sotelsko, ki ima le za spoznanje krajšo vegetacijsko dobo in poletne temperature, je v kmetijstvu skoraj enako usmerjeno zaradi podobnosti v reliefu, podnebj in deloma prsti. Vendar je pomen živinoreje tu nekoliko večji, pomen vinogradov pa nekaj manjši. Senovsko podolje in Kozjansko sta razen v najnižjih sektorjih že višji področji, z bolj strmim reliefom in tudi manj toplim poletjem ter sta v primeri z Brežiško ravnino ali Bizeljskimi goricami za dva do tri tedne v zaostanku z vegetacijo. Več travnikov in pašnikov, manj koruze, a več pšenice in drugih žit pa precej več krmilnih rastlin usmerja kmetijstvo izrazito v živinorejo. V ugodnih, ne previsokih in bolj sončnih legah pa v sadjarstvo, prej kot v vinogradništvo. To se za silo drži v obeh pokrajinah, a naj-

Sl. 2. Št. Vid pri Planini v visokem delu Kozjanskega pod severnimi vznožji Bohorja

Sl. 3. Pogled na Brežiško ravnino in Brežice od jugovzhoda. V ozadju Orlica

več s samorodnicami in slabšimi vrstami trte na le majhnih površinah in ni nikjer sklenjeno v večjih kompleksih. Pujske in pitane prašiče zamenja v prodaji govedo, zlasti voli. Posebno pokrajina okrog Planine je znana po tem, da goji vole za prodajo. Seveda pa velja to le za nekaj večja posestva, od 8 do 10 ha ali več, ki pa jih je v zahodnem delu Kozjanskega in Senovskega podolja vendar dosti več kakor na vzhodu. Precejšnji del areala kmetij je tu seveda že gozd, ki bi dajal lahko za prodajo še precej več kakor danes, če ne bi bil tako izčrpan.

Vse te značilnosti v agrarni izrabi tal kažejo, kako hitro oslabijo v kotu med Savo in Sotlo panonske poteze v kmetijstvu z naraščajočo oddaljenostjo od nižjih proti vzhodu obrnjenih ravnin in goric. Hribovske kmetije po Bohorju, deloma tudi po Rudnici in Orlici, živijo od živinoreje, prodaje lesa in od dela v gozdu.

Z izjemo najvišjih delov Bohorja je pokrajina med Savo in Sotlo gosto naseljena. Kmetiska naselja so številna in na gosto posejana, vendar ne brez reda. Kako je njihova lega odvisna od prirodnih svojstev, predvsem od reliefa, se pokaže drugod, tu bolj — tam manj. Zaselki so najbolj številni, najdemo jih prav povsod. Celo na Brežiški ravnini jih ne manjka, čeprav je to ozemlje pretežno gručastih vasi z njivskim zemljiščem, razparceliranim na delce ali grude. Le Mostec in Mihalovec, s svojim pravilnim tločrtom obcestne vasi, izstopata iz teh vasi. Vasi, v glavnem gručastega tipa, se držijo ali vznožja Bizeljskih goric ali pa leže nad ježami teras ob Savi, skoraj dosledno tedaj na meji dveh prevladujočih kulturnih kategorij zemljišča. Gručaste vasi so tudi na robu prodnih teras ob Savi v Senovskem podolju in pa vse skozi ob Sotli. Toda tukaj se držijo roba širokega dolinskega dna ob stiku z gričevjem.

Gričevnati ali že hriboviti svet med Savo in Sotlo je ozemlje zaselkov, ki so do danes le čisto izjemno narasli preko deset ali petnajst hiš. Po večini so

manjši. Starejši prvotni zaselki, nastali v zgodnji dobi slovenske poselitve, kažejo v parcelaciji svoje ornice prvotno razdelitev na grude. Držijo pa se najpogosteje položnih slemen in bolj ravnih ostankov starih pliocenskih teras. Tu je bilo v dobi velikega krčenja gozdov v zgodnjem srednjem veku pač največ za njive primernih tal. Tudi na nekaterih bolj položnih pobočjih in v širših delih dolin so ponekod stari prvotni zaselki, tako v Senovskem podolju, na Kozjanskem in na Sotelskem, pa tudi v manjšem zahodnem delu Bizeljskih goric. Višji deli Bohorja, Orlice in Rudnice na eni in ožje doline na drugi strani so bile poseljene kasneje, prvotno s samotnimi kmetijami z zemljiščem v celkih. Zelo pogosto pa so se iz njih razvili z deljenjem mali drugotni zaselki in se je razdrobila tudi prvotna arondiranost njihovega zemljišča, deloma z deljenjem, deloma z naknadnim krčenjem okolišnega sveta. Samotne kmetije so, kot domala edina oblika kmetijskih naselij, nastajale še posebno v visokem in zlasti poznem srednjem veku. Večji vzhodni del Bizeljskih goric in severni del Brežiške ravnine je bil poseljen prvotno ves na ta način. Kljub kasnejšemu nastajanju samotnih kmetij je splošna razloženost v značaju naseljenosti še vedno močno očitna. Rečemo lahko, da so samotne kmetije v vseh pokrajinah med Savo in Sotlo napolnile v drugi polovici srednjega veka one še neposeljene, po prirodi manj ugodne lege med že obstoječimi naselji in pa ves, še neizkrčen svet. Edino Dobravski gozd je do zadnjega kljuboval krčenju, pa seveda strma severna pobočja Bohorja in Orlice.

Med tako prevladujočimi kmetijskimi naselji so kraji z neagrarno funkcijo redki. Srednjeveški trgi na Kozjanskem in ob Sotli — Planina, Pilštanj, Kozje, Podsreda in Podčetrtek — so vsi zrasli pod tedaj strateško važnimi gradovi ob starih prometnih poteh ob Sotli, oziroma ob transverzalnemu poti od Sotle preko hribovja do Savinje. Imeli so takrat pomembno vlogo lokalnih središč, a so danes zelo močno izgubili

na pomenu. S propadom fevdalizma je začela bledeti njihova funkcija lokalnih tržnih središč in, ko je minila nevarnost turških navalov, je njihova vojaško strateška vloga prenehala. Moderni promet po železnici jih je pustil ob strani in jim ni prinesel novih sokov za življenje; le nekdanja obrtniška funkcija se v njih še za silo drži. Z izjemo Kozjega, ki le stagnira, so vsi ti trgi v zadnjih sto letih v prebivalstvu nazadovali. Stari trg, Rajhenburg, današnja Brestanica, s prvotno podobno vlogo in pomenom, je rešila nekdanja prometna pot po Savi in kasneje železnica, ki je stekla mimo po dolini Save. Predvsem pa je vplival premogovnik na bližnjem Senovem. Ob tej nekdanj neznatni vasi nastaja novo urbano središče. Večja termoelektrarna med Senovim in Brestanico izkorišča slabši premog, ki ga ni vredno prevažati na večje daljave. Ta predstavlja nemara začetek tudi druge industrije, ki bi oba kraja še bolj povezala v enoto. Videm ob Savi, stara farna vas, je do ustanovitve nove, velike tovarne celuloze in rotacijskega papirja životaril v senci bližnjega in precej večjega Krškega onkraj Save. Z novo industrijo pa ga hitro dohiteva in prehiteva ter preobraža v urbano in industrijsko naselje.

Brežice so z okoli dva tisoč prebivalci edino urbano naselje v vsem področju med Savo in Sotlo, ki je že dolga stoletja imelo stare mestne pravice in tudi mestno funkcijo. Nastale so kot upravno, gospodarsko in strateško središče salzburskih fevdalnih po-

sesti, med Bohorjem in Orlico na eni strani in Savo na drugi strani. To funkcijo regionalnega središča je mesto obdržalo skozi stoletja. Postavljeno je na robu terase nad Savo, oziroma njeno nekdanjo strugo, tam, kjer se ta najbolj približa Krškemu polju in sotočju s Krko, tam, kjer je poplavna ravnica najožja. Na ta prirodni pomol so se s severa koncentrirale ceste z zahoda, severa in vzhoda, ki se v mestu združijo, preden prestopijo sotočje. Mesto se je razvilo okrog jedra, ki ga predstavlja razširjena glavna ulica, kjer je bil tudi prvotni tržni prostor. Preko tega jedra se je mesto šele v zadnjih sto letih razširilo ob glavnih cestah navzven, danes pa se širi predvsem proti železniški postaji preko polja proti severu. Moderni del stanovanjskih blokov pa raste na vzhodni strani. Funkcija regionalnega središča, ki je z živimi vezmi zvezano z okolišnim agrarnim zaledjem, so Brežice obdržale vse do nastopa moderne industrijske dobe. V tej pa je bilo mesto preblizu izredno naglo naraščajočega Zagreba, ki je Brežicam odtegnil večjo trgovino in industrijo. Opekarna in majhna tovarna pohištva pa nekaj obrti mestu ni moglo dati do danes večjega razmaha. Ostalo je lokalno tržišče in središče, toda ta funkcija je še danes živa in daje mestu največ življenjske sile. Res večje pomembnejše mesto pa se v pokrajinah med Savo in Sotlo ni moglo razviti vse do danes. Videm s Krškim kaže še največ znakov, da bo v prihodnosti vodilno mesto na tem ozemlju, vsaj za njegov južni del.

Ivan Gams

Prirodna, nacionalna in upravno-politična sestava Kitajske

O rajonizaciji Kitajske vemo manj kot na primer o Švici, čeprav je teritorialno več kot dvestokrat večja in so razlike med pokrajinami še bolj ekstremne. Ob rasti kitajske geografske znanosti, ki jo lahko zasledujemo zadnji čas manj preko anglosaške kot preko ruske literature, se večja tudi naše znanje o prirodnih in družbenih razlikah. Ruska literatura nas je seznanila z rezultati obsežnejše prirodne rajonizacije, ki jo je izvršil kitajski geograf **Lo-Kai-fu** (1954). Po-

jasnjuje jo shematična skica 1. Lo-Kai-fu se je pri svojem delu oziral predvsem na prst in vegetacijo, pri podrajonih in pa tam, kjer je prirodno pokrajino zelo močno predrugačil človek, pa se je oprl tudi na klimo in na relief.

Kot vso Vzhodno Azijo je mogoče tudi Kitajsko razdeliti na dva velika prirodna dela. **Vzhodnega** karakterizirajo letni monsun, gozdni in lesostepni pokrajinski tipi, živahna erozija, stalni vodni odtok v

Skica 1

Shema fizično-geografske rajonizacije Kitajske

I. Severovzhoda Kitajska: 1. Hingan, 2. Seterovzhodna ravnina, 3. Čanbajšan; II. Severna Kitajska: 4. Puhlični plato, 5. Severnokitajska ravnina, 6. Santung-Liaodungk. III. Osrednja Kitajska: 7. Cinling-Dabašan, 8. Sečuanška kotlina, 9. Hunan-Kweičouski plato, 10. Ravnina srednjega in spodnjega toka Jancekiang, 11. Kiangsiške gore; IV. Južna Kitajska: 12. Fukienško-Gwandunško obrežje, 13. Taivan, 14. Hainan; V. Sikang-Junnanški rajon: 15. Severni podrajon, 16. Južni podrajon; VI. Tibetski rajon: 17. Velikiang, 18. Kiangtan, 19. Caidam; VII. Mongolosinkianški rajon: 20. Kotlini Sinkiang, 21. Tjanšan, 22. Notranja Mongolija.

